

פרק א' לאומיות סעיפים 1-3
לאומיות- הפרק עוסק במרכיבים של תופעת הלאומיות המודרנית, במאפייניה
ובגורמים לצמיחה באירופה מאמצע המאה ה-19.
שיעור פתיחה- הצגת נושא הלאומיות

הלאומיות היא תופעה היסטורית שצמחה במאה ה-19 באירופה, בעקבות שינויים ותהליכים שהתרחשו במאות ה-18-19. התודעה הלאומית העניקה לאנשים שאיבדו את זהותם, רגש של השתייכות ומוקד של הזדהות

מושגי יסוד

לאומיות – היא התופעה הכוללת את תחושת ההשתייכות ללאום מסוים, בעל תרבות משותפת (שפה, מנהגים מסורת), בצירוף להתפתחות תודעה ושאפה של הלאום להגיע להגדרה עצמית (עצמאות). **רעיון זה מושג באמצעות ניהול מאבקים ממושכים.**

לאום – קבוצת אנשים שיש לה מוצא משותף ערכי תרבות משותפים כמו היסטוריה, שפה, זיכרונות, מיתוסים ולעיתים גם דת משותפת, אשר שואפת להגיע להגדרה עצמית בטריטוריה מוגדרת.

הלאומיות התפתחה ברוב ארצות אירופה במהלך המאה ה-19.

הגדרת מסגרת הזמן והמקום

מאות מיליונים מאוכלוסיית אירופה עברו מהכפר אל העיר ונקלעו עקב כך לעולם חדש וזר, עולם שהיה שונה מהמסגרות המוכרות אליהן הורגלו ובהן חיו במשך מאות בשנים. לפני המהפכה התעשייתית מסגרות ההתייחסות העיקריות היו: הכפר ומוסדותיו, המשפחה המורחבת, הכנסייה והכומר המקומי, השכבה החברתית- כלכלית עליה נמנו.

ציון התהליכים המרכזיים שעברה אוכלוסיית אירופה

תהליכי התיעוש והעיור יצרו מעמדות חדשים וגרמו להתרופפות ואף לפירוק המסגרות החברתיות הקיימות. הלאומיות שימשה מסגרת תומכת למליוני אירופיים במדינות השונות במקום המסגרות שהתפרקו, תנועות הלאומיות הצליחו להעניק לאנשים תחושת השתייכות והזדהות עם יעדיהן ודרכי מאבקן.

הלאומיות משמשת כמסגרת השתייכות חדשה

המאפיינים של הלאומיות המודרנית כתופעה חברתית, תרבותית ופוליטית

- א. מהם המאפיינים, המרכיבים, של הלאומיות המודרנית? יש למיין את המאפיינים של הלאומיות על-פי היבטים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים. יש להסביר כיצד תורמים מאפיינים אלו ליצירת אחדות בקרב בני הלאום, ולשמירה על ייחודו של הלאום ביחס לקבוצות אחרות.
- ❖ מן ההיבט הפוליטי- הלאומיות מערערת על הלגיטימיות של מוקדי הכוח הקודמים -שושלות המלוכה, האצולה והכנסייה, ודורשת להעביר את מוקדי הכוח והשלטון ללאום, לעם.
  - ❖ שאיפת הלאום היא לבטא את עצמו בצורה פוליטית, באמצעות הקמת מדינה עצמאית.

❖ מן ההיבט החברתי-הלאומיות, המבטאת את תחושת השייכות והנאמנות ללאום, היא מגשרת על פני הבדלים כגון פערים חברתיים, פערים כלכליים ומסורות אזוריות.

❖ מן ההיבט התרבותי-הזהות הלאומית מתגבשת בדרך כלל סביב מולדת, טריטוריה אליה קשור הלאום, ובה נוצרה הזהות הלאומית. הלאומיות מחייה מסורות קיימות ומעשירה אותן. תרבות הלאום מורכבת מסמלים, מיתוסים, סיפורים, שפה, זיקה לדת, זיכרון היסטורי, טיפוח אתרי זיכרון, שירים, תלבושות מסורתיות, מאכלים.

ב. מהם כיווני ההתפתחות של הלאומיות במאות ה-18 – 19?

❖ שני כיוונים להתפתחות הלאומיות-הלאומיות האתנית והלאומיות הליברלית-פוליטית. ההבדל ביניהם מתמקד ב'כרטיס הכניסה' ללאום-האם הכניסה היא רק לבני הלאום, על סמך יסודות מולדים, או שההשתייכות ללאום מותנית בציות לעקרונות נרכשים מוסכמים, הפתוחים לכל. ברוב הארצות, במציאות של המאה ה-19, ניתן להצביע על סממנים אתניים וליברליים כאחד. כלומר:

לאומיות אתנית – לאומיות המתבססת על השתייכות בני הלאום לאותה קבוצה אתנית (אותו מוצא), לאותה תרבות, היסטוריה, שפה ועבר משותף. כלומר, יסודות שאינם פרי בחירה. האדם נולד לתוך לאומיות אתנית.

לאומיות פוליטית (אזרחית) – לאומיות המבוססת על ערכים ורעיונות משותפים, כאשר האוכלוסייה מרוכזת באותה טריטוריה אבל יכולה לכלול קבוצות אתניות שונות, שיש להן ציפיות לעתיד משותף. כלומר, מדובר ביסודות שהם פרי בחירה. ציפיות לעתיד משותף, מדובר ביסודות שהם פרי בחירה כמו ארה"ב לא יכולה להתקיים ללא מדינה כל אחד יכול להיות אזרח.

קיים הבדל בין תופעת הלאומיות לתופעת הלאומנות. תופעת הלאומנות מבטאת מגמה כוחנית וניסיון של לאום אחד להשתלט ולדכא קבוצות לאום אחרות בשם האידיאולוגיה שגיבש.

הגורמים לצמיחתן ולגיבושן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

ניתן לחלק את הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות באירופה לשלושה זרמים, והם: השפעת זרמים רעיוניים שצמחו במאה ה-18: תנועת ההשכלה, המהפכה האמריקאית והצרפתית, השפעת הרומנטיקה. נסיבות היסטוריות: מהפכה צרפתית, כיבושי נפוליאון, קונגרס וינה, ("רסטורציה"), "אביב העמים". תגובה למציאות חברתית - כלכלית: שינויים בתחומי מדע, טכנולוגיה והשפעותיהם על החברה האירופית בתחומים שונים. 1. תנועת ההשכלה- תנועה שהתפתחה בסוף המאה ה-18, שהדגישה את חשיבות השכל (התבונה)

כתחליף לאמונה ולדת (הפילוסופים בצרפת רוסו ומונטסקייה).

- ☐ תנועה זו הדגישה שמקור הידע הוא באדם ולא בכנסייה.
- ☐ לדעתם השלטון צריך לקבל את סמכותו מהעם ולא מידי האל כפי שטען המלך.
- ☐ תנועה זו החלה לדבר על ערכים של חירות, שוויון, אינדיבידואליזם ודמוקרטיה שלהם זכאי כל אדם.

רעיונות אלו השפיעו וסייעו להתפתחות תנועות לאומיות בכך: ערערו על הסדר הישן (מלכים,

אצולה וכנסייה), חיזקו את כוחות השינוי והכשירו את הקרקע לצמיחת מנהיגות חדשה שהובילה את התנועות הלאומיות. שינוי בתפיסת תפקיד השליט ומקור סמכותו.

2. השפעת התנועה הרומנטית- תנועה שהתפתחה לאחר הופעת תנועת ההשכלה, בסוף המאה ה-18 (סופרים ומשוררים כמו גטה בגרמניה וביירון באנגליה).

- ☐ תנועה זו הדגישה את הרגש והדמיון, טיפחה מרכזיות הרגש במניעיהם ודרכי פעולותיהם של האדם.
- ☐ התנועה דגלה בחזרה לעבר בה חי אדם בהרמוניה עם הטבע.
- ☐ התנועה חיפשה אחר המיוחד והשונה בכל עם. המיוחד – המשותף לבני אותו עם, השונה – המיוחד אותם מעמים אחרים כגון: אגדות עם, מיתוסים, שירה פולקלור וטיפוח המורשת ההיסטורית שלו.

רעיונות אלו השפיעו וסייעו להתפתחות תנועות לאומיות בכך: שהתנועה גרמה לעיצוב הזהות

הלאומית והרגש הלאומי. טיפוח הרגש והקשר של האדם עם העבר.

3. **המהפכה הצרפתית:** המהפכנים הצרפתים דרשו את חופש הביטוי, התנגדו לסמכויות מרחיקות

לכת של הכנסייה הקתולית ועל זכויות היתר של האצולה. המהפכה הצרפתית הובילה את האידיאולוגיה שהאמינה בערכי החירות, השוויון והאחווה. אידיאולוגיה זו היוותה מוקד לגיבוש הלאומי ולזהות הלאומית המשותפת של בני הלאום הצרפתי.

רעיונות אלו השפיעו וסייעו להתפתחות תנועות לאומיות בכך: המהפכה הצרפתית קבעה תקדים להרס המשטר הישן ולבניית מוסדות שלטון הנבחרים על ידי העם ושואבים את כוחם מהעם. רעיונות המהפכה "חירות, שוויון ואחווה" הופצו לאזורים שונים באירופה.

4. **כיבושי נפוליאון-** שאיפותיו האימפריאליסטיות של נפוליאון מנהיג צרפת, הביאו אותו לכבוש את מרבית אירופה. וגרמו להתעוררות לאומית בכול רחביה.

כיבושי נפוליאון השפיעו וסייעו להתפתחות תנועות לאומיות בכך:

א. הפיץ את רעיונות המהפכה הצרפתית "חירות שוויון ואחווה".

ב. כיבושיו ודיכוי עוררו את הרגש הלאומי של העמים הנכבשים אשר התלכדו בדרישה לחירות לאומית.

5. **המהפכה התעשייתית** מהפכה שכללה שינויים בתהליכים כלכליים, חברתיים ותרבותיים כמו למשל:

- ☐ תהליך של תיעוש – הקמת בתי חרושת, מסילות ברזל, וצמיחתם של בנקים.
  - ☐ תהליך של עיור- הגירה לערים מן הכפרים הודות להתפתחות אמצעי תחבורה כמו: רכבות, וספינות קיטור, והודות לתיעוש שדרש ידיים עובדות. רבות. קריעת הקשרים החברתיים שהיו לאנשים בקהילות הכפריות הקטנות ולחיפוש קשרים חדשים.
- שינויים אלו השפיעו וסייעו להתפתחות תנועות לאומיות בכך:** ההתנתקות מהמסגרות המסורתיות, התלישות והניכור שחשו בסביבה חדשה גרמו להמונים למצוא בלאומיות מענה לצורך בשייכות ובתחושת סולידריות חדשה שהעניקה להם זהות משותפת וביטחון.
6. **התפתחות הטכנולוגיה ותהליכי מודרניזציה-** היכולת לקבל אינפורמציה ותורות חדשות בזכות התפתחות אמצעי התקשורת כגון: המצאת הטלגרף, הדפוס והעיתונות. וכן הנחלת החינוך להמונים וידיעת קרוא וכתוב.

שינויים אלו השפיעו וסייעו להתפתחות תנועת לאומיות בכך: שאפשרו העברה מהירה של רעיונות ובאמצעותה גיוס ההמונים לתנועה הלאומית.

(זהו גורם מסייע: האדם תהליכיים כלכליים, יצירת קשרים בין אנשים, הפצת רעיונות הלאומיות).

7. **החילון וירידת כוחה של הכנסייה** - ירידת השפעתה ומקומה של הכנסייה כמכוונת בלעדית של חיי הפרט והחברה. ועליית תהליך החילון.

- שינויים אלו השפיעו וסייעו להתפתחות תנועות לאומיות כך: הקטנת משקלה של הדת בחיי האנושות, אפשר את טשטוש הזהות הקודמת ואת החיפוש אחר מוקד הזדהות חדש, הלאומיות.
- ☐ תהליך של דמוקרטיזציה- הרחבת זכות הבחירה, וצמצום האנאלפביתיות אפשרו את הפצת הרעיונות החדשים כולל את רעיון הלאומיות.

לסיכום: התודעה הלאומית התחזקה בגלל היותה תגובה למצבים ולתהליכים שונים: התנגדות לשלטון זר(נפוליאון), חיזקה את המכנה המשותף של המבקשים להשתחרר. המהפכה התעשייתית פירקה מסגרות ישנות, הכנסייה והאמונה תפסו חלק קטן יותר בחיי האדם.

מאפיינים של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19

- ❖ המאבק של כל תנועה לאומית הושפע מגורמים ונסיבות מקומיים וכלל אירופאיים כגון: קיומן של אימפריות רב לאומיות, פיצולים מדיניים וכלכליים, קיומו של שלטון זר, עירעור מאזן הכוחות בין מעצמות אירופה.
- ❖ המטרה של התנועות הלאומיות הייתה להיאבק למען הקמת מדינת לאום עצמאית וריבונית בחבל הארץ שאליו התייחסו כמולדת.
- ❖ התנועות הלאומיות נאבקו להשגת היעדים הבאים: סילוקו של שלטון זר מאדמת המולדת של בני הלאום, איחוד יחידות פוליטיות נפרדות לכלל יחידה לאומית-פוליטית אחת, קביעת שפה רשמית למדינה, הנהגת מטבע אחיד, ביטול גבולות מכס ואיחוד כלכלי ופוליטי של המדינה שתונהג ממרכז שלטוני אחד, קביעת דגל והמנון לכל בני הלאום.
- ❖ התנועות הלאומיות שקדו על טיפוח תודעה לאומית בקרב בני הלאום. הן דאגו להאדיר את מורשת העבר המשותף בדרכים מגוונות ושקדו על טיפוח החינוך הלאומי, כדי לחזק ולטפח את הלכידות בין כל בני הלאום (טיפוח המסורות העממיות: פולקלור על תחומיו השונים, טקסים, לשון, אהבת המולדת, שירות צבאי כביטוי לנאמנות ללאום). התנועות הלאומיות עוררו את הרצון להיאבק למען הגשמת יעדי התנועה הלאומית.
- ❖ המנהיגים של התנועות הלאומיות היו, בד"כ, טיפוסי מנהיגים מודרניים שמקור סמכותם לא נבע מהעולם המסורתי. הם היו מנהיגים כריזמטיים, אשר האמינו בכוחם לשנות את המציאות וגיבשו תוכניות לשינוי המציאות בהתאם להשקפת עולמם, תוך גיוס ההמונים.
- ❖ המנהיגים נשענו במאבקם הלאומי בעיקר על הבורגנות, שהייתה מעמד חברתי וכלכלי, שהתחזק מהשינויים שהתרחשו באירופה במאה ה-19.
- ❖ המנהיגים ניהלו מאבקים בדרכים שונות כלפי גורמים חיצוניים ונגד כוחות בארצם שרצו לעכב את השגת יעדיהם – בעיקר כוחות המשטר הישן: המלוכה/ האצולה, הצבא, הכנסייה.